

The Image of Hnat Galagan in Historiography

UDC 930.1(477) «18/19»:929.52

DOI: <https://doi.org/10.15421/172657>**Dodukh Valerii**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0005-8957-9278>, vdoduh89@gmail.com*Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro, Ukraine)***Abstract.**

Relevance. The figure of Hnat Ivanovych Galagan (?-1748), colonel of Pryluky and founder of a prominent Cossack officer–noble dynasty, occupies an ambivalent place in Ukrainian history. His activity was marked by profound contradictions, which gave rise to divergent interpretations of his image. The study of the transformations of this image in scholarly and publicistic works of the nineteenth through twenty-first centuries constitutes a relevant task, as it makes it possible to trace the mechanisms of historical myth-making and the broader development of Ukrainian historiography.

Purpose. The study aims to identify the mechanisms underlying the formation of the historiographical and memorial images of Hnat Galagan in Ukrainian historiography and public discourse, as well as to analyze the transformations of these images across different periods – from the nineteenth century to the present.

Results. In the works of historians of the second half of the nineteenth century, Galagan's image was presented predominantly in negative terms: as a cruel, treacherous, and self-serving figure who betrayed his comrades-in-arms. At the same time, Hryhorii Galagan and A. Stepovych attempted to rehabilitate the Pryluky colonel. During the Soviet period, his image virtually disappeared from scholarly research; however, beginning in the 1990s, it re-emerged in academic discourse. Contemporary scholars tend to adopt a more balanced approach, constructing an image that combines the portrayal of Galagan as a successful landowner with that of a controversial personality possessing an ambiguous reputation.

Conclusions. The historiographical image of Hnat Galagan evolved, acquiring shades that ranged from that of a «cruel traitor» to a «successful founder of a dynasty». Contemporary research demonstrates a tendency toward a more neutral and multidimensional representation of the figure; nevertheless, in the publicistic sphere, a negative and demonized image continues to prevail.

Keywords: history of Ukraine, nobility, Cossack starshyna, image theory, Halahan family, historiography, genealogy, biographistics

Образ Гната Галагана в Історіографії

Додух Валерій*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна)***Анотація**

Актуальність. Постать Гната Івановича Галагана (?-1748), прилуцького полковника та засновника відомої старшинсько-дворянської династії, посідає неоднозначне місце в українській історії. Його діяльність була сповнена суперечностей, що зумовило появу різних інтерпретацій його образу. Вивчення видозмін цього образу у наукових і публіцистичних працях XIX–XXI ст. є актуальним завданням, адже воно дозволяє простежити механізми конструювання історичних міфів та процес розвитку української історіографії у цілому.

Мета. Дослідження спрямоване на виявлення механізмів формування історіографічного та меморіального образів Гната Галагана в українській історіографії й публіцистиці, аналіз трансформацій цих образів у різні періоди – від XIX ст. до сучасності.

Результати. У працях істориків II половини XIX ст. образ Галагана подавався переважно негативно: як жорстокого, підступного та користюльного діяча, що зрадив своїх побратимів. Разом з цим Гр. Галаган та А. Степович у своїх публікаціях робили спроби реабілітувати прилуцького полковника. У радянський період образ практично зникає з досліджень, натомість у 1990-х рр. і далі він повертається у науковий дискурс. Сучасні науковці демонструють зважений підхід, створюючи образ, який поєднує представлення Галагана як успішного землевласника та суперечливої особистості з неоднозначною репутацією.

Висновки. Історіографічний образ Гната Галагана формувалася, набуваючи відтінків від «жорстокого зрадника» до «успішного фундатора династії». Сучасні дослідження демонструють тенденцію до більш нейтрального й багатопланового висвітлення постаті, однак у публіцистичному просторі переважає негативний, демонізований образ.

Ключові слова: історія України, дворянство, козацька старшина, теорія образів, рід Галаганів, історіографія, генеалогія, біографістика

Вступ.

Історія України сповнена персоналіями, діяльність яких викликала суперечливі оцінки як сучасників, так і наступних поколінь. Їх використовували як приклади героїзму та боягузтва, беззаперечної служби державі та зради національних інтересів. Досить часто презентація цих діячів в наукових та науково-популярних працях значно спрощувалася, на передній план виводилися лише найяскравіші їхні вчинки.

Однією з таких неоднозначних персоналій є Гнат Іванович Галаган (? – 1748), чигиринський, а згодом і прилуцький полковник, засновник старшинсько-дворянського роду Галаганів, активний учасник козацьких війн початку XVIII ст. та закордонних походів Російської імперії.

Життєвий шлях Гната Галагана був сповнений злетів та падінь: полковник-компанієць був вірним прибічником гетьмана Івана Мазепи, але перейшов на бік московитів під час Північної війни, за що отримав винагороду від Петра I у вигляді значних коштів та маєтків. Маючи високий авторитет серед козаків, Гнат Галаган був обраний переговорником під час роззброєння Чортомлицької Січі, але зрадив побратимів та сприяв жорстокій розправі над ними. Полковник неодноразово втрачав свої маєтки, але кожного разу йому вдавалося не тільки відновлювати статки, але й примножувати їх. У сухому залишку можна констатувати, що народившись сином рядового козака, помирав наш герой заможним землевласником, статки якого створили фундамент подальшого процвітання його родини. Ця харизматична особистість не могла не привернути увагу дослідників.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Початок професійного освоєння особи Гната Галагана припадає на II половину XIX ст., коли було видано ряд публікацій, присвячених представникам козацької старшини Лівобережної України. Персональні оцінки нашого герою містять праці О. Лазаревського «Очерки малороссийских фамилий. Материалы для истории общества в XVII и XVIII веках» (Лазаревський, 1875–1876) та «Описание старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления (Т. 3. Полк Прилуцкий)» (Лазаревський, 1893), М. Костомарова «Мазепа и мазепинцы» (Костомаров, 1885), Д. Яворницького «Історія запорізьких козаків» (Яворницький, 1990). Дані науковці досліджували Гната Галагана на основі позитивістської методології та народницької ідеології, тому прилуцький полковник отримував переважно негативні оцінки. В дискусію з науковцями вступав як тогочасний голова роду Галаганів, Григорій Павлович, створивши компліментарну статтю «Род Галаганов», опубліковану вже після його смерті другом родини А. Степовичем (Галаган, 1896).

Після історіографічної посухи, яка тривала майже все XX ст., особа Гната Галагана повернулася до наукового оберту. Серед найважливіших сучасних праць варто виділити статтю А. Тимошенка «Галагани: від Гната до Павла» (Тимошенко, 1999), монографію Б. Сушинського «Козацькі вожді України: Історія України в образах її вождів та полководців XV–XIX ст.: Історичні есе» (Сушинський, 2006), енциклопедії В. Кривошеї «Козацька старшина Гетьманщини» (Кривошея, 2010), статтях М. Будзар «Соціокультурні зв'язки роду Галаганів в історичному просторі України XVIII–XIX ст.» (Будзар, 2015) та «Діяльність родини Галаганів у сфері культового та житлового будівництва на теренах Лівобережної України у XVIII ст.» (Будзар, 2016). У цих публікаціях Гната Галагана вписано у широкі контексти соціальної, політичної, інтелектуальної, економічної історії, генеалогії, геральдики, елітології, а його образ значно розширюється та набуває нових ознак.

Паралельно із сучасними традиційними науковими публікаціями вагоме місце у висвітленні особи Гната Галагана займають науково-популярні статті, розміщені в інтернет-мережі. Серед найпопулярніших варто виділити праці Є. Гомон «Прокляття роду Галаганів: як козаки помстилися за зраду» (Гомон, 2023) та Д. Прудіуса «Кейс Галаганів: як відмити репутацію, коли тебе «скасували» до сьомого коліна» (Прудіус, 2025). Ці праці доволі емоційно та заангажовано оцінюють роль та місце нашого героя в українській історії, але разом з тим створюють його стійкий негативний образ, який значно актуалізується з урахуванням часу та обставин створення цих публікацій.

Отже, історіографічне освоєння Гната Галагана мало хвилеподібний характер: після щільної за часом та досить об'ємної за наповненням череди праць, створених у II половині XIX ст., в яких прилуцький полковник виступав одним із важливих героїв, нехай і негативних, наступило затишшя, що тривало протягом майже всього XX ст. Образ Гната Галагана актуалізувався із відновленням незалежності України, разом із зміною інструментарію дослідників змінилися і його оцінки, що стали більш нейтральними та виваженими. Водночас у науково-популярному та публіцистичному просторі спостерігається тенденція до створення забарвлених і заангажованих інтерпретацій, що сприяють відтворенню й актуалізації стійкого негативного образу. Таким чином, формування уявлень про Гната Галагана відбувається на перетині академічного дискурсу та масової історичної пам'яті, що зумовлює співіснування різних, інколи протилежних моделей його репрезентації.

Об'єктом нашої роботи є уявлення про козацьку старшину I половини XVIII ст. в історіографії, її предметом виступає процес формування образу Гната Галагана у вітчизняній історіографії.

Мета дослідження полягає у виявленні механізмів конструювання меморіального та історіографічного образів Гната Галагана та результату їх відображення в наукових чи науково-популярних публікаціях.

Методологічну основу нашого дослідження складають основні положення теорії історіографічного образу, спрямовані на виявлення формування та еволюції уявлень про нашого героя в історіографії.

Додатковим методологічним інструментарієм є загальнонаукові методи історичний, аналізу-синтезу та системно-структурний; спеціально наукові методи – генетичний, порівняльний, біографічний, метод вивчення продуктів діяльності.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що особа Гната Галагана вперше розглядається з позиції теорії образів у комплексному вигляді (Болдырь & Чернов, 2010).

Результати дослідження.

Часи, коли дослідники здійснювали перші спроби надати наукової оцінки спадщині Гната Галагана співпали із зародженням української національної історіографії. Остаточо відокремлюючись від російського та австрійського впливів, українська національна історіографія мала сприяти формуванню історичної та національної свідомості українського народу. Дослідження з генеалогії та біографістики давали змогу історикам знаходити у минулому героїв та антигероїв, які мали б слугували прикладом наслідування або засудження для суспільства. Яскраве та насичене життя Гната Галагана та досить серйозний джерельний масив, який залишив після себе він та його нащадки, сприяли включенню прилуцького полковника до наукового оберту на етапі зародження вітчизняної професійної історіографії.

Одним із перших науковців, який спробував дати повну оцінку особі Гната Галагана, був Олександр Матвійович Лазаревський, наукові інтереси якого перетиналися із проблематикою старшинсько-дворянських родів Лівобережної України. За ідеологічною орієнтацією він належав до народницького напрямку, тому представники старшинської еліти в його працях досить часто виступали у ролі антигероїв та визискувачів українського селянства. Також Лазаревський був близьким приятелем Григорія Галагана, відомого українським поміщика, мецената та суспільного діяча, патрона роду Галаганів. Це давало змогу досліднику отримати доступ до Галаганівського архіву та працювати з першоджерелами.

Втім, оцінки Гната Галагана, зафіксовані у праці «Очерки малороссийских фамилий. Материалы для истории общества в XVII и XVIII веках» не тільки не знайшли розуміння в Григорія Павловича, але й призвели до тимчасового розриву стосунків між автором та читачем.

Григорій Галаган, який виховувався в атмосфері надзвичайного, майже сакрального шанування

предків, не міг миритися із тим, що його пращур отримує від науковців настільки критичні оцінки.

Лазаревський характеризує Гната Галагана як людину амбіційну, жорстоку, задирливу, таку, що не зупиниться ні перед чим на шляху до своїх цілей. Призначення Галагана прилуцьким полковником викликало значне незадоволення місцевих еліт, бо Гнат Іванович мав репутацію людини, яка турбується в першу чергу про себе, а не про ввірені йому території. Подальші події показали, що занепокоєння було небезпідставним. Полковник досить жорстко подавив старшинську опозицію та майже одноосібно керував ввіреними йому територіями (Лазаревський, 1875–1876).

Авторитарна поведінка Галагана стала можливою завдяки слабкій політичній позиції гетьмана Івана Скоропадського, який отримував скарги на прилуцького полковника та навіть випускав універсали з метою обмеження його влади, але фактично не міг впливати на його діяльність. Вміло користуючись суспільно політичною ситуацією у Гетьманщині, Гнат Галаган наповнював особисту казну, розширював власні маєтки законними й незаконними методами та навіть вдавався до соціальних маніпуляцій, переписуючи вільних козаків Прилуччини у своїх підданих, а посполитих із сусідніх регіонів залучав до лав козаків свого полку. За ці дії Гнат Іванович отримував особистих робітників та хабарі відповідно (Лазаревський, 1875–1876).

Лазаревський акцентує увагу на діловій хватці Галагана та його природній здібності виходити сухим з води. Попри всі маніпуляції із підданими та земельними ділянками, він тільки примножував свої багатства та навіть після виходу у відставку у 1740 році продовжував побори та маніпуляції із населенням Прилуцького полку (Лазаревський, 1893).

Гнат Галаган у роботі Лазаревського – це майстерний чиновник, який, попри брак освіти, на максимум використовував можливості для особистого збагачення та не зупинявся ні перед чим у здійсненні своїх цілей. Дослідник не заохочує його вчинки та критикує Гната Івановича за утиски вчорашніх побратимів.

Дещо докладніше шлях Гната Галагана на вершину соціальної драбини охарактеризував М. Костомаров у праці «Мазепа та мазепинці». Гнат Іванович хоча і є героєм другого плану, але отримує від дослідника досить яскраву характеристику.

Гнат Галаган постає перед читачем як людина, що двічі міняла свою політичну орієнтацію: під час переходу Мазепи на бік Карла XII Галаган зберіг лояльність гетьману, але після поразок шведського війська, переметнувся на бік Петра I, спокусившись на матеріальні дивіденди від московського правителя. Особливої пікантності цьому епізоду додає той факт, що Галаган був посланий Мазепою на перемовини із Петром, тобто, він не просто зрадив свого гетьмана,

а зробив це, будучи його довіреною особою (Костомаров, 1885).

Костомаров приділяє основну увагу ролі Галагана у подіях навколо Чортомлицької Січі 1709 року. Автор характеризує Гната Івановича не тільки як підлабузника та сатрапа Петра І, але й як зрадника чортомлицьких козаків, які, повіривши словам Галагана, добровільно склали зброю, а натомість були схоплені у полон. Жорстокість та садизм Гната Івановича підкреслюється тим фактом, що він особисто давав накази страчувати своїх колишніх побратимів та навіть здійснював переслідування тих січовиків, яким вдалося втекти від його розправи (Костомаров, 1885).

Образ Гната Галагана у праці Костомарова є вкрай критичним, дослідник майже не приділяє увагу його позитивним чи навіть нейтральним якостям. Навпаки, костомарівський Галаган – це зрадник, садист та вбивця, людина низьких моральних якостей та абсолютний антигерой, особливо у контексті призову до національної самосвідомості українців та їхньої єдності заради спільної справи.

Певною апологією негативного образу Гната Галагана стала праця відомого вченого-слависта А. Степовича «25-летие Коллегии Павла Галагана в Киеве...». Особливістю образу Гната Галагана у цій праці є авторство біографічного нарису, що складає основу інформації про нашого героя. Цей нарис належав перу Григорія Павловича Галагана, а Степович органічно вмістив його в свою працю, здійснивши лише незначні редакторські правки. Фактично це була відповідь ображеного дворянина на критичні замітки щодо його прашура, здійснені Лазаревським та Костомаровим.

Григорій Павлович не став сперечатися із об'єктивними фактами діяльності Гната Галагана, тому оминав усі найгостріші епізоди з його біографії. В подібному безоцінному тоні описується перехід Гната на бік Петра І та його участь у штурмі Чортомлицької Січі. Єдиним прикладом ненависного ставлення запорожців до полковника є факт зруйнування його маєтку після переселення Гната Івановича на Лівобережжя (Галаган, 1896).

Особливу увагу автор приділяє опису воєнних кампаній, в яких брав участь Гнат Іванович. Він акцентував увагу на особистій сміливості та відважності полковника, який навіть у зрілому віці особисто брав участь у походах та навіть діставав поранень (Галаган, 1896).

Неписемність Гната Галагана представлена не як недолік, а як перевага, бо це не стало перешкодою у його просуванні кар'єрними сходами. На думку автора Гнат Іванович повністю компенсував нестачу освіти такими якостями як підприємливість, сміливість, самостійність у прийнятті рішень та вміння підлаштовуватися під поточну політичну ситуацію (Галаган, 1896).

Григорій Галаган не робить зі свого прашура приклад для наслідування, але намагається максимально згладити нерівності його біографії та висунути на перший план його позитивні риси. Архетип Гната Галагана у даній праці – це опортуніст, людина яка міцно тримається за шанси, які дає йому доля та намагається взяти максимум із ситуацій, в яких він опинявся. Будь яких негативних оцінок діяльності прилуцького полковника автор уникає.

Вкрай негативно оцінив діяльність Гната Галагана Дмитро Яворницький. З великою відразою автор називає прилуцького полковника козаком-ренегатом та підлим брехуном. Особливістю праць Дмитра Івановича було спирання а широке коло історичних джерел, значну частину з яких складали фольклорні джерела та елементи усної історії. Таким чином, його праці давали змогу оцінити Гната Івановича з точки зору історичної пам'яті простого народу. Описуючи обставини зруйнування Чортомлицької січі, Яворницький надає дані із записів очевидців тих подій. Галаган представлений у цих джерелах як безбожник, сатаніст та душегуб (Яворницький, 1990).

Вкрай цікавими є згадки про Гната Івановича у творах усної народної творчості. Яворницький наводить текст народної думи, в якій прилуцький полковник характеризується як промосковський підлабузник, який обманом підкорив Січ. Але сама особа полковника подається у досить жартівливому тоні. Висміювання неприятеля є одним із найдавніших способів його таврування, тому цілком логічно, що ненависного Гната Івановича будуть висміювати нащадки людей, які були ним ображені (Яворницький, 1990).

Унікальний містичний образ Гната Галагана подається в одному із козацьких переказів. Прилуцький полковник не просто порівнюється з нечистою силою, а напряду представляється її союзником та людиною з надприродними здібностями. Відповідно до переказу, незадовго до початку облоги Січі один з помічників кошового отамана намагається отримати дозвіл на вбивство Галагана, причому пострілом у «нечисте» ліве око. Але отаман цього дозволу не дає, мотивуючи це тим, що не варто дарма проливати християнську кров. Втім, коли полковник осадив козацьку фортецю, отаман сам попросив помічника здійснити задум, але вже було пізно – Галаган за допомогою чаклунства відростив собі багато голів і дізнатися, яка з них справжня, не було можливості. На думку творців даної легенди саме це дозволило Гнату Івановичу захопити Січ (Яворницький, 1990).

На основі праць дослідників II половини – кінця XIX ст. можна констатувати факт створення стійкого образу Гната Галагана як негативного персонажа української історії. Він не міг бути вписаним в українську історію як поборник простого народу, він не сприяв розвитку української культури, а єдиним

глобальним досягненням Гната Івановича стало заснування роду Галаганів, який дав нашій країні ряд осіб, які відзначилися на національному поприщі значно більшими позитивними досягненнями. Попри намагання членів Галаганівської родини дещо пом'якшити оцінки свого пращура та замовчати найнеоднозначніші його вчинки, домінуючою стала презентація прилуцького полковника як віроломної, жадібної, жорстокої людини. Свої здібності він використовував в першу чергу задля збільшення власних статків та зміцнення положення своєї родини. Цим він заслужив любов та повагу прямих нащадків та неприязнь сучасників, яку досить вміло підсвічували представники перших поколінь українських професійних істориків.

В буремні часи першої половини XX ст. із встановленням радянської влади, дослідження, присвячені представникам «старих» соціальних еліт табувалися, тому праця, які б містили достатній обсяг інформації про нашого героя, майже немає.

Це можна пояснити не тільки ідеологічними штампами нової влади, але й тим образ Гната Галагана, українця, що зрадив своїх побратимів заради московських грошей не користувався попитом, а його діяльність ставила під сумнів наратив «вічної» дружби українського та російського народів.

Майже все XX століття стало добою затишшя у дослідженні персони Гната Галагана. За ці роки його було виведено на далекі задвірки історичної науки. Лише у 1990-тих роках наукові праці, які стосувалися прилуцького полковника почали повертатися на сторінки наукових та публіцистичних праць.

Сторічна засуха сприяла переосмисленню образу Гната Галагана та його ролі в нашій історії. Сучасні дослідження, які містять аналіз та оцінки життєдіяльності Гната Галагана можна поділити на три основні групи:

- Роботи, присвячені українській козацькій еліті початку XVIII ст.
- Роботи, присвячені родині Галаганів
- Роботи публіцистичного характеру, створені після повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

У дослідженнях, що відносяться до першої групи Гнат Галаган виступає другорядним персонажем та одним з багатьох сотників, полковників, гетьманів, які борються за тепле місце для себе та своєї родини.

Показовою роботою у цьому контексті є монографія журналіста та письменника Богдана Сушинського «Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців XV-XIX століть». Варто сказати, що автор не був людиною із історичною освітою, тому не варто було б очікувати від нього об'єктивного переказу події. Але головна цінність подібних праць у контексті мети нашої статті у тому, що науково-популярні видання мають значне поширення серед читачів та значно впливають на формування образів описуваних у них персоналій.

Гнат Галаган представлений у першу чергу як зрадник України та жорстокий кат українського народу. Сушинський зазначає, що ті страждання та тортури, які відбувалися за його сприянням, не йдуть у порівняння навіть із злочинами татар і турок: московити страчували навіть дітей і не посоромилися розорити давнє козацьке кладовище. Не шкодуючи епітетів автор засуджує вчинки Гната Івановича та подає читачеві його максимально демоніфікований образ (Сушинський, 2006).

Дещо відмінну характеристику нашого героя містить монографія Володимира Кривошеї «Козацька старшина Гетьманщини». Автор зібрав біографії майже 15 тисяч представників козацької старшини, одним з яких є наш герой. Примітно, що замітка, присвячена Гнату Івановичу не містить інформації про його роль у знищенні Чортомлицької Січі. Натомість на перший план виноситься його зловживання владою та розорення однополчан (Кривошея, 2010).

В цілому образ Гната Галагана у сучасних працях, присвячених українській козацькій еліті початку XVIII ст. не сильно відрізняється від того образу, який було сформовано наприкінці XIX ст. Автори, спираючись на праці своїх попередників, подають інформацію про Гната Івановича у майже незмінному вигляді.

Із здобуттям Україною незалежності значно зріс суспільний запит на пошук та створення героїв та прикладів для наслідування з минулого. Одним із таких героїв, людей з майже ідеальною репутацією був Григорій Павлович Галаган. Його особою зацікавилася ціла група дослідників, які всебічно почали досліджувати його суспільно-політичну діяльність та особисте життя. Тематичним фоном цих робіт неодмінно виступала історія родини Галаганів, в якій Гнат Іванович, як засновник династії, займав почесне місце.

Одним з найвідоміших сучасних дослідників родини Галаганів є Анатолій Тимошенко. Його основними науковими інтересами є благодійницька, державна та просвітницька діяльність Григорія Галагана, але деякі з праць Тимошенка стосуються і нашого героя. Найбільш цілісний образ Гната Галагана формується у статті «Галагани – від Гната до Павла». Ця праця надає читачеві основну інформацію про найвідоміших представників поміщицької родини.

Гнат Іванович презентується як яскравий представник козацької еліти початку XVIII ст., що брав активну участь в основних політичних подіях Гетьманщини та добився всебічного визнання своєї родини. Примітними є свідчення про молодість Гната Галагана: він вирізнявся відчайдушністю та жорстокістю; за однією з версій, саме ці якості дали йому прізвище «Галаган» (тобто, пройдисвіт чи шибеник), яке згодом стало родовим іменем (Тимошенко, 1999).

Про зраду Гнатом Мазепи та козаків

Чортотлицької Січі Тимошенко згадує досить побіжно, не надаючи цим подіям критичної оцінки. Більш докладно автор зупиняється на описі вірної служби полковника російським самодержцям, за яку він отримував землі та багатства. Доповненням цілком позитивного образу Гната Івановича є опис його господарської діяльності. Наш герой приділяв велику увагу розбудові своєї столиці – міста Прилуки. Гнат Галаган звів у Прилуках кам'яну фортецю, собор із дзвіницею і садибу полковника. Ці будівлі Тимошенко називає «чудовими пам'ятками козацької доби» (Тимошенко, 1999).

Отже, дана стаття формує досить привабливий образ Гната Галагана як патрона своєї родини, успішного землевласника та державного чиновника, що досить сильно контрастує із його попередніми оцінками. Для Анатолія Тимошенка Гнат Іванович – це засновник успішної української династії та людина, що змогла нажити первісний капітал для майбутнього процвітання своїх нащадків.

Плідною сучасною дослідницею роду Галаганів є Марина Будзар. Вона презентує різноманітні сюжети, які стосуються даної родини та здійснює публікації джерел із Галаганівського архіву. Особливістю праць Марини Будзар є велика увага до внутрішнього світу героїв та їх психології.

Образ Гната Галагана формується у ряді статей, кожна з яких додає нових рис до його історіографічного портрету. Наприклад, у статті «Соціокультурні зв'язки роду Галаганів в історичному просторі України XVIII–XIX ст.» Гнат Іванович характеризується як «людина меча», на відміну від багатьох його нащадків, які будували свої кар'єри у цивільній службі (Будзар, 2015).

Високо оцінила дослідниця і шлюб прилуцького полковника – його дружина Олена, хоча і не належала до родини козацької еліти, але показала себе успішною землевласницею та продовжила справу чоловіка щодо збільшення землеволодінь. Крім того, Гнат Іванович характеризується як зачинатель традиції релігійного меценатства Галаганів (Будзар, 2015).

У характеристиці нашого героя Марина Будзар звертає увагу на його відчайдушність та завзяття, які компенсували неписьменність та брак загальної освіти, що надали змогу зайняти вагоме місце серед козацької старшини. Епізоди зради Галаганом Мазепи та зруйнування ним Січі авторка досить обережно називає «дискусійними у трактуванні особи Г. Галагана у майбутньому» (Будзар, 2015).

Успіхи Гната Галагана як куратора архітектурних проєктів розкриваються у статті «Діяльність родини Галаганів у сфері культового та житлового будівництва на теренах Лівобережної України у XVIII ст.». Гнат Іванович постає перед читачем як чиновник, який прагнув поєднати особисту та суспільну вигоду. Факт побудови полковником двох церков у Прилуках авторка пояснює не лише традиційною

Галаганівською побожністю або бажанням здобути прихильність місцевого населення, для якого Гнат Іванович був чужим. Найважливішою причиною було прагнення полковника підкреслити статус Прилук як Галаганівської вотчини (Будзар, 2016).

Цікавий погляд на Гната Галагана крізь призму його дружини запропоновано у статті ««Друга стаття»: біографічний світ жінок із роду Галаганів». Нашому герою у статті присвячено небагато речень, втім один факт надає нову рису до образу Гната Івановича. Марина Будзар презентує документ, в якому Агафія Тарновська, представниця іншого відомого старшинсько-дворянського роду, називає Гната Галагана людиною, яку полкова старшина побоюється. Чи викликано це «темним» минулим нашого героя чи проявам його вибухового характеру невідомо, втім це показує те, наскільки вагомим було ім'я Гната Івановича серед тогочасної місцевої еліти (Будзар, 2020).

Важливим джерелом для вивчення роду Галаганів були їхні родові портрети, які збереглися до наших днів. Досліджуючи ці пам'ятки, Марина Будзар формує психологічний портрет зображуваних осіб, одним з яких був наш герой. Зображення Гната Галагана на думку дослідниці повністю співпадає із тим неоднозначним враженням, яке полковник справляв на сучасників та нащадків. Гнат Іванович виділявся своїм суворим поглядом та коштовним, але досить аскетичним вбранням. Образ Гната Галагана – це владний, жорсткий та сповнений внутрішньої сили посадовець (Будзар & Ярмоленко, 2023).

Зусиллями Марини Будзар образ Гната Галагана отримав абсолютно нову форму. Він вже не представлявся переважно негативним та жорстоким діячем або прагматичним патроном династії. Образ Гната Івановича набуває статусу історіографічного – з мінімальним впливом особистого ставлення автора, нейтральним викладенням фактичного матеріалу та презентацією різних точок зору на життєдіяльність героя.

Хвиля інтересу до персони Гната Галагана широкої публіки була спричинена повтомасштабним вторгненням РФ в Україну. На тлі подій, свідками яких є всі українці, сюжет зради Гнатом Галаганом своїх побратимів та перехід його на сторону Московії загравав новими фарбами. А поширення ЗМІ наймістичнішої сторінки історії роду Галаганів, родового прокляття, спричиненого діями Гната Івановича, мало б стати прикладом для всіх, що будь-яке загравання із ворогом буде нести тяжкі наслідки не тільки для зрадника, але й для всіх його нащадків.

Важливість та доцільність використання інтернет-джерел в контексті нашого дослідження пояснюється не лише більш широким колом читачів, але й можливістю порівняти образи Гната Івановича, закріплені в академічній та неакадемічній літературі.

Одна з перших подібних статей з'явилася на сайті 5

каналу, вона має звучну назву «Прокляття полковника: за що козаки покарали засновника славетного роду Галаганів». Трохи згодом на популярному сайті Ukraine History вийшла стаття під назвою «Прокляття роду Галаганів: як козаки помстилися за зраду». Ці дві роботи мають майже аналогічне наповнення, тому пропонується розглядати їх комплексно.

Очевидний агітаційний характер цих праць сприяє створенню яскравого образу Гната Івановича як засновника і одночасно руйнівної сили власної династії. Описуючи злочини полковника під час облоги Січі, автори статті акцентують увагу на темі прокляття, яке наклали на Галаганів вцілілі запорожці. Відповідно до цього прокляття нащадки Гната Івановича чоловічої статі не будуть вирізнятися довгим та щасливим життям, а на сьомому поколінні рід згасне. Факт побудови полковником двох церков пояснюється його природним страхом перед цим прокляттям та спробою загладити свою провину. В обох статтях персона Гната Галагана використовується як приклад того, як один негативний вчинок може назавжди спотворити образ людини в очах сучасних поколінь (5 канал, 2022; Гомон, 2023).

Дещо з іншого боку представлений наш герой в інтернет-виданні Vector, основним контентом якого є новини та поради для бізнесу, стартапів та креативу. Стаття «Кейс Галаганів: як відмити репутацію, коли тебе «скасували» до сьомого коліна» презентує історію роду Галаганів як історію моральної та суспільно-політичної компенсації злочинів Гната Івановича його нащадками за дорогою широкого інструментарію: побудови церков, шкіл, допомоги селянам, прихистку діячів української культури тощо. Гнат Іванович у цій статті одночасно герой та антигерой. З одного боку його багатства стали запорукою фінансової стабільності роду, а з іншого – всі його вчини, неодноразово згадувані вище, настільки закріпилися в суспільній пам'яті, що його нащадкам довелося докласти зусиль для того, щоб Галагани асоціювалися із благодійністю, а не із зрадою та здирствами їх пращура (Прудіус, 2025).

Таким чином можна констатувати факт створення та закріплення стійкого образу Гната Галагана в українському інтернет-просторі. Основні ознаки цього образу базуються на його відносинах із Російською імперією та запорозьким козацтвом, а перенесення тих подій на сучасні реалії сприяють демоніфікації особи Гната Івановича та презентації його як антиприкладу для сучасних свідомих українців. Оцінки нашого героя у цих джерелах значно більш гострі та критичні, ніж в академічній літературі, що пояснюється як певними етичними нормами академічної літератури, так і кінцевою метою публікацій. Подібний погляд на нашого героя є домінуючим, але не універсальним – так само як і в науковій літературі, в інтернет-просторі наявні альтернативні оцінки Гната Галагана: як успішного

поміщика та фундатора впливової дворянської родини.

Висновки.

Протягом XIX–XXI ст. в українській історіографії та суспільному просторі було сформовано достатньо наповнений та яскравий образ Гната Івановича Галагана. Кількість джерел цього образу є порівняно невеликою, але цього виявилось цілком достатньо для виділення основних ознак та напрямків оцінок нашого героя професійними науковцями та журналістами.

Творці меморіального образу Гната Івановича, видатні українські історики Олександр Лазаревський та Микола Костомаров, використовуючи наявну джерельну базу, змальовують нашого героя як жорстокого, підступного, жадібного сина свого часу. Попри спроби Григорія Галагана вирівняти такі оцінки та дещо пом'якшити суспільне реноме свого предка, основні характеристики Гната Івановича були негативними, а тези про його особисту сміливість, ділову хватку та можливість виходили на другорядні позиції.

В радянські часи образ Гната Івановича не поповнювався новими ознаками, а навпаки губився на тлі більш актуальних для тодішнього суспільства тем. Відбулося справжнє знеособлення нашого героя та фактичне викреслення його із українського історичного процесу.

Із здобуттям Україною незалежності, особа Гната Галагана почала повертатися в наукове поле. Сучасні дослідники конструювали його образ, використовуючи праці своїх попередників із II половини XIX століття як джерельну основу. Примітно, що в історичній науці меморіальний та історіографічний образи Гната Івановича не дублюються. Історики XXI століття здійснюють образотворення нашого героя двома шляхами: або фокусують увагу на його позитивних рисах та важливій ролі для української історії, як це робить Анатолій Тимошенко; або намагаються представити Гната Івановича як людину із переплетіння позитивних та негативних рис без кричущих чи компліментарних оцінок його діяльності, що можна побачити у працях Марини Будзар.

В українському інтернет-просторі масова поява статей, присвячених Гнату Галагану була викликана повномасштабним вторгненням держави-агресора. Образ полковника із яскравим акцентом на його зраду, жорстокість, жадібність мав слугувати прикладом того, до якої тривалої шкоди та неминучого покарання призводить співпраця із ворогом. Цей образ був створений не професійними науковцями на основі поверхневої обробки джерел, але був розповсюджений на велику кількість людей, що змушує з ним рахуватися.

Крім того, використовуючи приклад образу Гната Галагана, можна спостерігати за змінами у вітчизняній історіографії та її тенденціями. Образ Гната Івановича

зародився одночасно із зародженням української національної історіографії та увібрав її основні характерні риси. Майже зникнувши із насадженням класового підходу в історичній науці, він відродився в роки здобуття Україною незалежності. Методологія образотворення Гната Галагана розширюється паралельно із апробацією у сучасній історичній науці новітніх методів та підходів, важливу частину з яких займає міждисциплінарність.

Ми маємо усі підстави констатувати той факт, що особа Гната Івановича Галагана привертала і привертає увагу науковців, провокує появу нових досліджень та оцінок. Сподіваємося на появу монографічного дослідження нашого героя та якісних і цікавих статей, присвячених йому у майбутньому, значне розширення історіографічного образу цієї непересічної особистості.

REFERENCES

- 5 канал. (2022, July 1). *Прокляття полковника: за що козаки покарали засновника славетного роду Галаганів*. <https://www.5.ua/ukrayina/prokliattia-polkovnyka-za-shcho-kozaky-pokaraly-zasnovnyka-slavetnoho-rodu-halaganiv-281322.html>
- Болдырь, С., & Чернов, Е. (2010). Историографический образ: Опыт расширения методологического арсенала науки истории исторического познания. *Дніпровський історико-археографічний збірник*, (4), 147–155. <https://www.academia.edu/44660386>
- Будзар, М. (2015). Соціокультурні зв'язки роду Галаганів в історичному просторі України XVIII–XIX ст. *Oxford Review of Education and Science*, 3(9), 581–588. <https://elibrary.kubg.edu.ua/view/subjects/nauk%3D5Fzhurn%3D5Fnauk.html>
- Будзар, М. (2016). Діяльність родини Галаганів у сфері культового та житлового будівництва на теренах Лівобережної України у XVIII ст. *Науковий вісник Ізмайльського державного гуманітарного університету. Серія «Історичні науки»*, 34, 16–21. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/15809/1/M_Budzar_34_NVIDGU_UFF_UG.pdf
- Будзар, М. (2020). «Друга стаття»: Біографічний світ жінок з роду Галаганів. *Українська біографістика*, (20), 19–40. <https://doi.org/10.15407/ub.20.017>
- Будзар, М., & Ярмоленко, Я. (2025). Портрети XVIII ст. з фамільної галереї Галаганів: Соціокультурна динаміка у візуальних образах історії. *Київські історичні студії*, 1(16), 144–156. <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2023.117>
- Галаган, Г. (1896). Род Галаганов. In А. И. Степович (Ed.), *25-летие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871–1 октября 1891 г.)* (pp. 1–24). Типография И. И. Чоколова.
- Гомон, С. (2023, April 13). *Прокляття роду Галаганів: як козаки помстилися за зраду*. Ukraine History. <https://ukraine-history.com/proklyattya-rodu-galaganiv-yak-kozaky-pomstylsya-za-zradu>
- Костомаров, Н. (1885). *Исторические монографии и исследования* (Vol. 16: *Мазепа и мазепинцы*, 2nd ed.). Типография М. М. Стасюлевича.
- Кривошея, В. (2010). *Козацька старшина Гетьманщини: Енциклопедія*. Стилос; Український інститут національної пам'яті. <https://archive.org/details/starshynahetmanshyny>
- Лазаревский, А. (1875–1876). *Очерки малороссийских фамилий. Материалы для истории общества в XVII и XVIII веках*. Типография Грачева и К.
- Лазаревский, А. (1893). *Описание старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления* (Vol. 3: *Полк Прилуцкий*). Типография К. Н. Милевского.
- Прудіус, Д. (2025, July 11). *Кейс Галаганів: як відмити репутацію, коли тебе “скасували” до сьомого коліна*. Vector. <https://vctr.media/ua/kejs-galaganiv-yak-vidmiti-reputacziyu-koli-tebe-skasovali-do-somogo-kolina-281484>
- Сушинський, Б. (2006). *Козацькі вожді України: Історія України в образах її вождів та полководців XV–XIX ст.: Історичні есе* (Vol. 2). ЯВФ. <https://search.nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe>
- Тимошенко, А. (1999). Галагани – від Гната до Павла. *Проблеми історичного і географічного краєзнавства Чернігівщини*, (4), 43–50. <https://search.nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe>
- Яворницький, Д. І. (1990). *Історія запорізьких козаків* (Vol. 1). Світ. <https://archive.org/details/istoriia-zaporizkyh-kozakiv-tom1-yavornytskyi-d-i-1990>

REFERENCES

- 5 Kanal. (2022, July 1). *Prokliattia polkovnyka: Za shcho kozaky pokaraly zasnovnyka slavetnoho rodu Halahaniv* [The curse of the colonel: Why the Cossacks punished the founder of the famous Halahan family]. 5 Kanal. <https://www.5.ua/ukrayina/prokliattia-polkovnyka-za-shcho-kozaky-pokaraly-zasnovnyka-slavetnoho-rodu-halahaniv-281322.html>
- Boldyr, S., & Chernov, E. A. (2010). Istoriograficheskii obraz: Opyt rasshireniia metodologicheskogo arsenala nauki istoricheskogo poznaniia [Historiographical image: Expanding the methodological arsenal of the science of historical knowledge]. *Dniprovskiy istoriko-arkheografichnyi zbirnyk*, (4), 147–155. <https://www.academia.edu/44660386>
- Budzar, M. (2015). Sotsiokulturni zv'iazky rodu Halahaniv v istorychnomu prostori Ukrainy XVIII–XIX st. [Socio-cultural ties of the Halahan family in the historical space of Ukraine in the eighteenth–nineteenth centuries]. *Oxford Review of Education and Science*, 3(9), 581–588. <https://elibrary.kubg.edu.ua/view/subjects/nauk%3D5Fzhurn%3D5Fnauk.html>
- Budzar, M. (2016). Diial'nist' rodyny Halahaniv u sferi kul'tovoho ta zhytlovoho budivnytstva na terenakh Livoberezhnoi Ukrainy u XVIII st. [The Halahan family's activity in religious and residential construction in Left-Bank Ukraine in the eighteenth century]. *Naukovyi visnyk Izmays'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Istorychni nauky*, 34, 16–21. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/15809/1/M_Budzar_34_NVIDGU_UFF_UG.pdf

- Budzar, M. (2020). "Druha stat": Biohrafichnyi svit zhinok z rodu Halahaniv ["The second sex": The biographical world of women from the Halahan family]. *Ukrains'ka biohrafistyka*, (20), 19–40.
- Budzar, M., & Yarmolenko, Ya. (2025). Portrety XVIII st. z familnoi halerei Halahaniv: Sotsiokulturna dynamika u vizualnykh obrazakh istorii [Portraits of the eighteenth century from the Halahan family gallery: Sociocultural dynamics in the visual images of history]. *Kyiv Historical Studies*, 1(16), 144–156. <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2023.117>
- Halahan, H. (1896). Rod Galaganov [The Halahan family]. In A. I. Stepovich (Ed.), *25-letie Kollegii Pavla Galagana v Kieve (1 oktiabria 1871 – 1 oktiabria 1891 g.)* [25th anniversary of Pavlo Halahan College in Kyiv (October 1, 1871 – October 1, 1891)] (pp. 1–24). Tipografia I. I. Chokolova.
- Homon, Ye. (2023, April 13). *Prokliattia rodu Halahaniv: Yak kozaky pomstylysia za zradu* [The curse of the Halahan family: How the Cossacks took revenge for betrayal]. *Ukraine History*. <https://ukraine-history.com/proklyattia-rodu-galaganiv-yak-kozaky-pomstylysia-za-zradu>
- Kostomarov, N. (1885). *Istoricheskie monografii i issledovaniia* (Vol. 16: *Mazepa i mazepintsy*, 2nd ed.) [Historical monographs and studies]. Tipografia M. M. Stasiulevicha.
- Kryvosheia, V. (2010). *Kozats'ka starshyna Het'manshchyny: Entsyklopediia* [Cossack officers of the Hetmanate: Encyclopedia]. Stylos; Ukrains'kyi instytut natsional'noi pamiaty. <https://archive.org/details/starshynahetmanshchyny>
- Lazarevskii, A. (1875–1876). *Ocherki malorossiiskikh familii. Materialy dlia istorii obshchestva v XVII i XVIII vekakh* [Essays on Little Russian families: Materials for the history of society in the seventeenth–eighteenth centuries]. Tipografia Gracheva i K.
- Lazarevskii, A. (1893). *Opisanie staroi Malorossii. Materialy dlia istorii zaseleniia, zemlevladieniia i upravleniia* (Vol. 3: *Polk Prilutskii*) [Description of Old Little Russia: Materials on settlement, land tenure, and administration]. Tipografia K. N. Milevskogo.
- Prudius, D. (2025, July 11). *Keis Halahaniv: Yak vidmyty reputatsiiu, koly tebe "skasuvaly" do somoho kolina* [The Halahan case: How to restore reputation when you've been "cancelled" to the seventh generation]. *Vector*. <https://vctr.media/ua/kejs-galaganiv-yak-vidmyty-reputatsiiu-koli-tebe-skasuvali-do-somogo-kolina-281484>
- Sushyns'kyi, B. (2006). *Kozats'ki vozhdii Ukrainy: Istoriia Ukrainy v obrazakh yii vozhdiv ta polkovodtsiv XV–XIX st.: Istorychni ese* (Vol. 2) [Cossack leaders of Ukraine: Historical essays]. YaVF. <https://search.nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe>
- Tymoshenko, A. (1999). Halahany – vid Hnata do Pavla [The Halahan family: From Hnat to Pavlo]. *Problemy istorychnoho i heohrafichnoho kraieznavstva Chernihivshchyny*, (4), 43–50. <https://search.nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe>
- Yavornyt's'kyi, D. (1990). *Istoriia zaporiz'kykh kozakiv* (Vol. 1) [History of the Zaporozhian Cossacks]. Svit. <https://archive.org/details/istoriia-zaporizkyh-kozakiv-tom1-yavornyt'skyi-d-i-1990>